MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING IJTIMOIY MOSLASHUVINI TA'MINLASHDA TA'LIM-TARBIYA JARAYONINING O'RNI VA AHAMIYATI

Fozilova Nodira
Jizzax pedagogika universitet
Maktabgacha ta'lim kafedrasi talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarning ijtimoiy moslashuvini ta'minlashda ta'lim-tarbiya jarayonining o'rni, pedagogik-psixologik xususiyatlari hamda samarali metodik yondashuvlari ilmiy va amaliy jihatdan yoritilgan. Maqolada o'yin faoliyati, integratsiyalashgan mashg'ulotlar, muammoli vaziyatlar, rolli o'yinlar va oila bilan hamkorlik asosida bolalarning ijtimoiy moslashuvini rivojlantirishga doir amaliy-metodik tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: maktabgacha ta'lim, ijtimoiy moslashuv, ta'lim-tarbiya jarayoni, ijtimoiy kompetensiya, muloqot madaniyati, pedagogik yondashuv, rolli o'yin, hissiy rivojlanish, oila va maktabgacha ta'lim tashkiloti hamkorligi.

Bugungi kunda maktabgacha ta'lim tizimining ustuvor vazifalaridan biri bolani har tomonlama rivojlantirish, uning shaxsiy imkoniyatlarini ro'yobga chiqarish va jamiyat hayotiga muvaffaqiyatli moslashishiga ko'maklashishdan iborat. Maktabgacha yosh davri bolaning shaxs sifatida shakllanishida muhim bosqich bo'lib, aynan shu davrda uning dastlabki ijtimoiy tasavvurlari, axloqiy qarashlari, muloqot usullari va xulq-atvor me'yorlari tarkib topadi.

Ijtimoiy moslashuv bolaning oila, maktabgacha ta'lim tashkiloti va boshqa ijtimoiy muhitlarda mavjud bo'lgan munosabatlar, qoidalar hamda talablarni anglab, ularga muvofiq faoliyat yuritish jarayonidir. Mazkur jarayon bolaning shaxsiy xususiyatlari, avvalgi hayotiy tajribasi, hissiy holati, oilaviy muhiti va pedagogik ta'sirlarning mazmuniga bog'liq holda kechadi.

Ijtimoiy moslashuv pedagogika va psixologiyada shaxsning ijtimoiy muhit bilan o'zaro munosabatga kirishishi, ijtimoiy tajribani egallashi va turli vaziyatlarda o'zini maqbul tarzda namoyon etishi bilan bog'liq murakkab jarayon sifatida qaraladi.

L.S. Vigotskiyning madaniy-tarixiy rivojlanish nazariyasiga ko'ra, bolaning psixik rivojlanishida ijtimoiy muhit va kattalar bilan hamkorlik muhim o'rin tutadi. Ushbu nazariy yondashuv maktabgacha ta'lim jarayonida bolaga tayyor xatti-harakat namunalarini ko'rsatish bilan cheklanmasdan, uning mustaqil fikrlashi va boshqalar bilan hamkorlik qilishini qo'llab-quvvatlash zarurligini asoslaydi.

Kommunikativ jihat — o'z fikrini ifodalash, suhbatdoshni tinglash, savol berish va muloqotni davom ettirish.

Hissiy jihat — o'z his-tuyg'ularini anglash, ularni maqbul shaklda ifodalash va boshqalarning hissiy holatini tushunishga intilish.

Xulq-atvor jihati — guruh qoidalariga rioya qilish, navbat kutish, o'yinchoqlarni bo'lishish va umumiy tartibni saqlash.

Hamkorlik jihati — tengdoshlar bilan birgalikda vazifalarni bajarish, kelishmovchiliklarni tinch yo'l bilan hal etish va o'zaro yordam ko'rsatish.

Mustaqillik jihati — kundalik faoliyatda yoshiga mos qarorlar qabul qilish, o'ziga xizmat ko'rsatish va faoliyat natijasi uchun mas'uliyatni his etish.

Shu jihatdan ijtimoiy moslashuv faqat bolaning jamoaga qo'shilishi bilan belgilanmaydi. U bolaning o'zini xavfsiz his qilishi, muloqotga kirisha olishi, o'z fikrini bildira olishi va ijtimoiy vaziyatlarda tobora mustaqil harakat qilishi bilan ham tavsiflanadi.

© 2026 London International Monthly Conference on Multidisciplinary Research and Innovation. All Rights Reserved.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning ijtimoiy moslashuvini ta'minlashda bolaning faol ishtirokiga asoslangan, yosh xususiyatlariga mos va amaliy natijaga yo‘naltirilgan metodlardan foydalanish muhimdir.

Rolli o‘yinlar bolalarga turli ijtimoiy rollarni bajarish, o‘zaro munosabatlarni modellashtirish va kundalik hayotdagi vaziyatlarni tushunish imkonini beradi. “Do‘kon”, “Shifoxona”, “Oila”, “Mehmon kutish” va “Bog‘cha” kabi o‘yinlar orqali bolalar salomlashish, iltimos qilish, navbat kutish, yordam berish va kelishuvga erishish ko‘nikmalarini egallaydilar. Masalan, “Do‘kon” o‘yinida bir bola sotuvchi, ikkinchisi xaridor vazifasini bajaradi. Ular o‘zaro salomlashish, mahsulot so‘rash, minnatdorchilik bildirish va navbatga rioya qilishni mashq qiladilar. Pedagog o‘yinni boshqaruvchi emas, balki zarur holatlarda yo‘naltiruvchi va ijobiy muloqot namunalarini ko‘rsatuvchi sifatida ishtirok etadi.

Muammoli vaziyatlar bolalarda mustaqil fikrlash, o‘z xatti-harakatini tahlil qilish va kelishmovchiliklarni tinch yo‘l bilan hal etish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Masalan, ikki bola bir xil o‘yinchoq bilan o‘ynamoqchi bo‘lsa, pedagog ulardan: “Bu vaziyatni qanday hal qilish mumkin?”, “Har ikkala bola uchun qanday yechim qulay bo‘ladi?” deb so‘rashi mumkin. Bolalar navbat bilan o‘ynash, birgalikda foydalanish yoki boshqa o‘yinchoq tanlash kabi variantlarni muhokama qiladilar.Bu metodda tayyor javobni darhol berishdan ko‘ra, bolalarning muqobil yechimlarni taklif qilishiga imkon yaratish muhimdir.

Hamkorlikdagi faoliyat bolalarda o‘zaro yordam, vazifalarni taqsimlash, mas'uliyat va umumiy natijaga erishish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Masalan, bolalar kichik guruhlarda umumiy rasm chizish, konstruktorlardan bino qurish, tabiat burchagini parvarish qilish yoki bayramga tayyorgarlik ko‘rishlari mumkin.

Pedagog har bir bolaning faoliyatda ishtirok etishiga sharoit yaratishi, faqat tez yoki faol bolalarning emas, balki tortinchoq bolalarning ham hissasini e'tirof etishi kerak. Hissiy rivojlantirish mashqlari bolalarga o‘z his-tuyg‘ularini aniqlash va ifodalashni o‘rgatadi. “Kayfiyatim qanday?”, “His-tuyg‘ularni top”, “Mehrli so‘zlar” va “Tinchlanish burchagi” kabi mashqlarni kundalik faoliyatga kiritish mumkin.Bunda hech bir hissiyot uchun bolani ayblamaslik, biroq hissiyotlarni ifodalashning xavfsiz va maqbul usullarini o‘rgatish zarur.

Bolaning ijtimoiy moslashuvi maktabgacha ta'lim tashkilotidagi faoliyat bilan bir qatorda oiladagi munosabatlar va tarbiya usullariga ham bog‘liq. Oila bolaning dastlabki ijtimoiy tajriba orttiradigan muhiti bo‘lib, unda muloqot, o‘zaro hurmat, mustaqillik va mas'uliyatga oid dastlabki ko‘nikmalar shakllanadi.

Maktabgacha ta'lim tashkiloti va oila o‘rtasidagi hamkorlik quyidagi yo‘nalishlarda amalga oshirilishi mumkin:

- ota-onalar bilan individual suhbatlar va maslahatlar tashkil etish;
- bolaning guruhdagi xulq-atvori, muloqoti va hissiy holati haqida muntazam fikr almashish;
- uy sharoitida bajarish mumkin bo‘lgan hamkorlikka oid o‘yinlar va mashqlarni tavsiya etish;
- ota-onalar uchun seminar, davra suhbati va mahorat mashg‘ulotlarini tashkil etish;
- bolaga qo‘yiladigan talablar va rag‘batlantirish usullarida izchillikni ta'minlash.

Bunda ota-onalarga bolani boshqa bolalar bilan taqqoslamaslik, uning shaxsiy sur'atini hurmat qilish, mustaqil harakatlarini qo‘llab-quvvatlash va muloqot jarayonida uning fikrini tinglash tavsiya etiladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning ijtimoiy moslashuvini samarali tashkil etish uchun quyidagi metodik tavsiyalarga amal qilish muhim:

© 2026 London International Monthly Conference on Multidisciplinary Research and Innovation. All Rights Reserved.

Birinchidan, guruhda psixologik xavfsiz muhit yaratilishi lozim. Har bir bola o‘z fikrini bildirish, savol berish va xatoga yo‘l qo‘yish imkoniyatiga ega bo‘lishi kerak. Kamsitish, qo‘rqitish va bolalarni bir-biri bilan salbiy taqqoslashdan saqlanish zarur.

Ikkinchidan, o‘yin faoliyati ta’lim-tarbiya jarayonining muhim tarkibiy qismi sifatida tashkil etilishi kerak. O‘yin orqali bola ijtimoiy rollarni o‘zlashtiradi, tengdoshlari bilan kelishishga va o‘z xatti-harakatlarini boshqarishga o‘rganadi.

Uchinchidan, bolalarning individual va yosh xususiyatlari hisobga olinishi lozim. Yangi muhitga moslashishi sekin kechayotgan, tortinchoq yoki muloqotga kirishishda qiynalayotgan bolalarga bosqichma-bosqich yordam ko‘rsatilishi kerak.

To‘rtinchidan, pedagogik faoliyatda bolaga yo‘naltirilgan yondashuv ustuvor bo‘lishi zarur. Bolaning qiziqishlari, ehtiyojlari va tashabbuslari inobatga olinib, unga tanlov qilish va mustaqil harakat qilish imkoniyati berilishi lozim.

Beshinchidan, oila bilan uzluksiz hamkorlik yo‘lga qo‘yilishi kerak. Ta’lim tashkiloti va oilada qo‘llaniladigan tarbiyaviy yondashuvlarning o‘zaro uyg‘unligi bolaning ijtimoiy tajribasini mustahkamlashga yordam beradi.

Oltinchidan, pedagoglar muntazam ravishda o‘z faoliyatini tahlil qilib borishlari zarur.

Kuzatuv natijalari asosida metodlar takomillashtirilishi, mashg‘ulotlar mazmuni o‘zgartirilishi va bolalarning ehtiyojlariga mos individual yondashuvlar ishlab chiqilishi lozim.

Xulosa qilib aytganda maktabgacha yoshdagi bolalarning ijtimoiy moslashuvini ta’minlash ta’lim-tarbiya jarayonining muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Mazkur jarayon bolaning jamoadagi munosabatlarni anglashiga, muloqot ko‘nikmalarini egallashiga, o‘z his-tuyg‘ularini boshqarishiga, hamkorlik qilishiga va mustaqil faoliyat yuritishiga zamin yaratadi.Ilmiy-pedagogik qarashlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, ijtimoiy moslashuv samaradorligi bolaning faol ishtiroki, pedagogik muhitning xavfsizligi, kattalar bilan ijobiy munosabatlar va tengdoshlar bilan hamkorlik qilish imkoniyatlariga bevosita bog‘liq. Shu sababli ta’lim-tarbiya jarayonini faqat bilim berishga yo‘naltirish bilan cheklanmasdan, bolalarning ijtimoiy va hissiy rivojlanishini ham tizimli ravishda qo‘llab-quvvatlash zarur.

Rolli o‘yinlar, muammoli vaziyatlar, badiiy adabiyot, hamkorlikdagi ijodiy faoliyat va hissiy rivojlantirish mashqlari bolalarda ijtimoiy kompetensiyalarni shakllantirishning samarali metodik vositalari hisoblanadi. Bunday metodlardan maqsadli foydalanish, muntazam pedagogik kuzatuv olib borish va oila bilan hamkorlikni kuchaytirish bolalarning yangi muhitga moslashishiga ko‘maklashadi.

Shunday qilib, maktabgacha ta’lim tashkilotida tashkil etiladigan ta’lim-tarbiya jarayoni bolani jamiyat hayotiga tayyorlash, unda ijobiy munosabatlar va ijtimoiy mas’uliyatning dastlabki ko‘rinishlarini shakllantirish hamda barkamol shaxs rivojlanishi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratishda muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Vygotsky, L. S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Harvard University Press, 1978.
2. Bronfenbrenner, U. The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design. Harvard University Press, 1979.
3. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. 2020-yil 23-sentabr, O‘RQ-637.
4. O‘zbekiston Respublikasining maktabgacha ta’lim va tarbiya sohasiga oid amaldagi normativ-huquqiy hujjatlari.

© 2026 London International Monthly Conference on Multidisciplinary Research and Innovation. All Rights Reserved.

5. Maktabgacha ta’lim va tarbiyaning davlat standarti hamda maktabgacha ta’lim tashkilotlari uchun amaldagi o‘quv dasturlari va metodik tavsiyalar.

© 2026 London International Monthly Conference on Multidisciplinary Research and Innovation. All Rights Reserved.